

מכות דף יד עמוד ב - דף טו עמוד א

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל לא תעשה שקדמו עשה - לוקין עליו.

אמרו לו: אמרת? אמר להו: לא. אמר רבה: האלהים! אמרה, וכתובא ותנינא; כתיבא: וישלחו מן המחנה... ולא יטמאו את מחניהם, תנינא: הבא למקדש טמא. אלא מאי טעמא קא הדר ביה? משום דקשיא ליה אונס; דתניא: אונס שגירש, אם ישראל הוא - מחזיר ואינו לוקה, אם כהן הוא - לוקה ואינו מחזיר; אם ישראל הוא מחזיר ואינו לוקה, אמאי? לא תעשה שקדמו עשה הוא, ולילקי!...

לאו שקדמו עשה

א. הקדמה

נאמר בתורה¹: (ג) אַרְבָּעִים יָכֶנּוּ לֹא יִסֵּיף פְּוִי־יִסֵּיף לְהַפְתּוֹ עַל־אַלֶּה מִקָּה רַבָּה וְנִקְלָה אֲחִידָה לְעִינֶיהָ: (ד) לֹא־תִתְקַסֵּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ:

מן הסמיכות לומד המדרש²: "יכול כל המורשעים לוקים? תלמוד לומר: והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה פעמים אינו לוקה. ועדיין איני יודע אלו הם הלוקים? תלמוד לומר לא תחסום שור בדישו, מה חסימת שור מיוחדת מצות לא תעשה והרי הוא לוקה - כך כל מצות לא תעשה הרי הוא לוקה. או כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה יהא לוקה? תלמוד לומר לא תחסום שור, מה חסימת שור מיוחדת שאין בה קום עשה והרי הוא לוקה, כך כל מצות לא תעשה שאין בה קום עשה הרי הוא לוקה".

לאו שיש בו 'קום עשה', דהיינו נדרשת פעולה לתיקון העבירה והיא מצוות עשה, קרוי לאו הניתק לעשה, ואין לוקים עליו.

בסוגייתנו מובאת הצעה לדעת רבי יוחנן, שישנו סוג פרטי של לאו שנלווה אליו עשה, ובכל זאת לוקים עליו. והוא 'לאו שקדמו עשה'. ראייה לכך מובאת מדין הבא טמא אל המקדש, שחלה עליו המצווה: וישלחו מן המחנה ולמרות זאת הוא נמנה בין הלוקים³. לדעת ריש לקיש גם סוג מיוחד זה של לאו הניתק לעשה, אין לוקים עליו⁴.

ב. הגדרת לאו שקדמו עשה

רש"י⁵ מגדיר: "עשה שקדם את הלאו ואתה יכול לקיימו קודם עבירת הלאו- אין זה ניתוק הלאו. ואפילו תקיימנו אחר עבירת הלאו, לא נפטרת מן המלקות".
הרחיבו התוספות :

¹ דברים פרק כה.

² ספרי דברים פרשת כי תצא פסקא רפו.

³ לעיל יג, א.

⁴ בעל המאור בפירוש שני סבור שלמסקנה גם לריש לקיש יש מלקות בלאו שקדמו עשה.

⁵ יד עמוד ב ד"ה כל.

"יתימה, דהא לאו דגזילה שקדמו עשה ד'והשיב הגזלה אשר גזל', ואפ"ה אין לוקין עליו? וי"ל דשאני גבי לאו דגזילה שאין לקיים העשה אלא לאחר שגזלה, והלכך לאו שניתק מעליו הוא. אבל קדמו דקאמר הכא לאו דוקא קדמו, אלא היינו דשייך העשה קודם שעבר הלאו".

כלומר: ישנם שני פירושים למושג לאו שקדמו עשה. האחד הוא שהעשה נכתב במיקומו בתורה טרם נכתב העשה, והשני שניתן לבצע את העשה גם מבלי לעבור על הלאו. בתוספות מצדדים בתירוץ השני. בטעם הדבר כתב חתם סופר⁶:

"יש לשאול על עשה לאחר לאו, כיצד אינו מצווה הבאה בעבירה? אלא שמאחר שכל עצמותו מופיעה רק אחר עבירה, כך ציוותה תורה כדי לתקן את הלאו. מה שאין כן לאו שקדמו עשה, שיש לו קיום עצמאי כדברי התוספות, לא ניתן לומר שייעודו לתקן את הלאו, והרי הוא מצריך מלקות".

הריטב"א⁷ תמה: אם ההגדרה היא כמסקנת בעלי התוספות, כיצד מבססת הגמרא את חיוב המלקות בראיה מן הלאו של טמא הנכנס למקדש? הרי אין לקיים שילוח הטמא טרם נטמא. לעומת זאת בסדר הפסוקים⁸, אכן קודם העשה:

(ב) צו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן־הַמִּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכָל טָמֵא לַנֶּפֶשׁ:

(ג) מִזֶּכֶר עֲד־נִקְבְּהָ תִּשְׁלְחוּ אֶל־מַחֲוֵץ לַמִּחֲנֶה תִּשְׁלְחוּם וְלֹא יִטְמְאוּ אֶת־מִחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם:

מכאן מסיק הריטב"א ששתי הפרשנויות תקפות:

"וי"ל שכל שקודמו בכתיבה, תו לא בעינן קודמו במעשה, אלא דאמרינן דכל שקודמו במעשה אף על פי שמאחר בכתיבה".

אולם בתירוץ שני הוא מציע שגם בטומאת מקדש יתכן שהעשה קודם בפועל ללאו, כגון שנטמא כשהוא כבר נמצא במקדש. במקרה כזה, חל עליו העשה לצאת, למרות שלא עבר על לאו הכניסה, שהרי בכניסתו טהור היה. לכן הראיה מטמא ללאו שקדמו עשה, תקפה.

על ההצעה ששתי הפרשנויות נכונות, יש להקשות, שבגזל העשה נכתב קודם, ובכל זאת הוא נחשב לאו הניתק לעשה רגיל. ייתכן שכיוון שהעשה והלאו אינם סמוכים בכתוב, אין הדבר נקרא לאו שקדמו עשה⁹. בספר הכריתות סבור שכשהעשה עוקר את הלאו לחלוטין, הלאו נקרא לאו הניתק לעשה בכל מקרה. לכן אין מלקות על גזלה. אולם אם אין העשה עוקר את הלאו, ההגדרה נקבעת לפי סדר הפסוקים¹⁰.

בפני יהושע ובערוך לנר מבינים בדעת רש"י שלשם הגדרת לאו כלאו שקדמו עשה, יש צורך בקיום שני התנאים גם יחד. בזה הם מתרצים כמה הלכות¹¹:

⁶ מובא בשדי חמד מערכת ל כלל צא לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו.

⁷ ד"ה ההוא מכל נפקא.

⁸ במדבר פרק ה.

⁹ שאגת אריה סימן צו.

¹⁰ מעין אבחנה זו בדברי הריטב"א המובאים בהערה 12.

¹¹ בירור הלכה טו, א ציון א.

"בפאה ושילוח הקן אינו לוקה, כיוון שבשניהם העשה נכתב אחר הלאו.. ואילו באיסור גזלה נחשב הלאו לניתק לעשה אף על פי שהעשה נכתב לפני הלאו, כיוון שאי אפשר לקיימו אלא לאחר הלאו".

ג. מסקנת הסוגיה

הגמרא מציעה שרבי יוחנן חזר בו, כיוון שהעובר על לאו ואנס, אינו לוקה, בגלל העשה 'ולו תהיה לאשה', למרות שעשה זה גם הוא לאו שקדמו עשה. אם אכן רבי יוחנן חזר בו, גם לאו שקדמו עשה אין לוקים עליו. כך סבור המאירי למסקנה. לפי זה יש צורך לבאר אחרת את ראיית הגמרא מטמא במקדש שלוקה. בעל המאור מציע שבלאו שיש בו כרת לוקים. אפשרות נוספת¹² היא:

"דר' יוחנן ורב פפא סברי דטעמא דלוקין בלאו דטומאת מקדש,, לאו משום דקודמו עשה אלא משום דאין העשה הבאה אחר עקירת הלאו מתקן כלום למפרע בעבירות הלאו, כי מה שנטמא המקדש כבר בכניסתו שם לא נתקן בו כלום למפרע בשלוחו דלאחר כן, אלא שאמרה כן תורה כדי שלא יוסיף טומאה על טומאתו, והוי ליה כלאו שניתק לעשה שביטל עשה שבו, שלא לתקן כלום בלאו, שלוקין עליו, וכלאו דחסימה, אבל באונס שגירש - תיקון יש בעשה לחזרה שלא הועיל מעשיו ונסתלק בזיונה דלמפרע.. ולתירוץ זה הסכים הרמב"ן ז"ל¹³".

הסבר נוסף הוא שבטמא יש שני לאוים¹⁴. לפי כל ההסברים יש להבין מדוע הגמרא לא הביאה בחשבון אפשרויות אלו, בהוכיחה לכתחילה מטמא את חילוקו של רבי יוחנן לחייב מלקות בלאו שקדמו עשה. אולם, הריטב"א עצמו סבור שרבי יוחנן לא חזר בו. כל הסברה שחזר בו, היא מפני הקושיה מדוע אונס אינו לוקה, והרי עולא ורבא תירצו קושיה זו, ורבי יוחנן עצמו, על פי רבין, ביאר שאונס שגירש את אנוסתו, אינו לוקה, כי כל ימיו הוא מצווה להחזירה, והרי זה לאו הניתק לעשה רגיל¹⁵. בלאו שקדמו עשה עדיין יסבור שחייבים מלקות.

ד. להלכה

הרמב"ם¹⁶ מנה את כל סוגי הלאוים שאין לוקים עליהם:

"כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו ... וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין... אין לוקין עליו, וכל לאו שניתן לתשלומין כגון לא תגזול ולא תגנוב אין לוקין עליו, וכל לאו שניתק לעשה כגון לא תקח האם על הבנים לא תכלה פאת שדך אין לוקין עליו אלא אם לא קיים עשה שבהן, ועל לאו שבכללות אין לוקין עליו ושאר כל הלאוין שבתורה לוקין עליהן".

לא הזכיר הרמב"ם לאו שקדמו עשה. גם לגבי טמא הוא פוסק¹⁷:

"כל לאו תעשה שבתורה שאין בהן לא כרת ולא מיתת בית דין שלוקין עליהן - קס"ח, ואלו הן: ... (כב) זב וכיוצא בו שנכנס להר הבית".

¹² שתי האפשרויות מובאות בריטב"א טו, א ד"ה ותניא הבא אל המקדש טמא.

¹³ ריטב"א. ואבחנה זו היא מעין דברי ספר הכריתות לעיל.

¹⁴ ריטב"א בשם תוספות.

¹⁵ רש"י טו עמוד ב ד"ה מידי.

¹⁶ הלכות סנהדרין פרק יח הלכה ב.

¹⁷ הלכות סנהדרין פרק יט הלכה ד.

משמע שלא קיים פטור בלאו שקדמו עשה.

אולם, לגבי אונס הוא כותב¹⁸:

"אף על פי שנאמר באונס: לא יוכל שלחה כיון שקדמו עשה שנאמר: ולו תהיה לאשה הרי נתקו לעשה ונמצאת זו מצות לא תעשה שנתקה לעשה שאין לוקין עליה... לפיכך אונס שעבר וגירש כופין אותו להחזיר ואינו לוקה".

דעת הכסף משנה היא שהרמב"ם מכריע שרבי יוחנן חזר בו. אין צורך למנות פטור מלקות בלאו שקדמו עשה במיוחד, שהרי למסקנה הרי הוא לאו הניתק לעשה רגיל¹⁹.

את חיובו של טמא במקדש, יהיה צורך להסביר באחת מן הדרכים שמנינו לעיל לדעת מאירי. לעומת זאת הלחם משנה²⁰ סבור שדין אונס מיוחד הוא, כפי שבואר בסוף סוגייתנו, שהציווי 'כל ימיו' הופך אותה ללאו הניתק לעשה. בכל לאו שקדמו עשה אחר, כולל טמא במקדש יש לחייב עליו. באמת, הרמב"ם פוסק בעניין חמץ²¹:

"אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא א"כ קנה חמץ בפסח או חמצו כדי שיעשה בו מעשה". הרי שאם עשה מעשה חייב, למרות שחל עליו עשה של השבתה.

וכתב הנודע ביהודה²²: "הכל הקשו על הרמב"ם שפסק מלקות על בל יראה, והא הוה לאו הניתק לעשה? ורבים מתרצים דב"י הוה לאו שקדמו עשה וגם הנצח ישראל כתב כן²³.

ה. תשובה כתיקון לאו

בשדי חמד הביא קושיה מרתקת: מדוע לא נאמר שכל הלאוים ניתקים לעשה של תשובה, ואין להלקות עליהם? הוא מביא מבחר תשובות:

- א. עשה כללי איננו יוצר לאו הניתק לעשה אלא רק עשה ספציפי לאותו לאו²⁴.
 - ב. הרי כל פטור לאו הניתק לעשה, נלמד מכך שלוקים על לאו של חסימה, שאינו ניתק לעשה. לו תשובה הייתה עשה פטור, גם על חסימה אין ללקות²⁵.
 - ג. הרי תשובה אינה מצילה מעונש של מטה²⁶.
- עוד הוא מביא, שקיימת מחלוקת אחרונים אם לאו הניתק לעשה מתכפר בתשובה בלי יום כיפור. ב'בני יהודה' סבור שלא, ב'אהלי יהודה' סבור שכן.

¹⁸ הלכות נערה בתולה פרק א הלכה ז.

¹⁹ גם בשדי חמד מביא בשם תורת חסד: ר"י כותב שבל יראה הוא לאו הניתק לעשה. מקשים עליו שזהו לאו שקדמו עשה, שהרי השבתת החמץ היא מ"ד בניסן, והחיוב מגיע רק בערב. כנראה שלדעתו למסקנה דינם זהה. וכך מסביר החת"ס.

²⁰ בהלכות סנהדרין.

²¹ הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ג.

²² שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - אורח חיים סימן צ.

²³ אמנם הנוב"י עצמו סבור שבל יראה חל כבר מערב פסח.

²⁴ נחלת בנימין.

²⁵ ילקוט גרשוני.

²⁶ נודע ביהודה (או"ח קמא סימן לה).